

נושא הבחירה החופשית מורכב ומסובך, ומעסיק פילוסופים ומדענים אלפי שנים.

באתר צה"ל, התפרסמה ידיעה במאי השנה: "כשהייתה רק בת 8 כבר טיפלה באחיה הקטן שלוקה בפיגור שכלי ובאפילפסיה, ומגיל צעיר התמודדה עם נטיות אובדניות בעקבות הקשיים בבית ובבית הספר. לרגעים, חשבה רס"ל עדן שזה הסוף, ושלעולם לא תצליח להרגיש שווה בן שווים. ואז הגיע הצו הראשון ששינה את חייה. סיפור על הצלחה גדולה ונגדת מצטיינת אחת - שתגרום לכם לשכוח כל מה שחשבתם על התפקיד שלה ולהאמין כי בעזרת משמעת עצמית, הכול אפשרי."

בחירה חופשית או רצון חופשי הם ביטויים שכוונתם היא שמעשיו של האדם והחלטותיו הם תוצאה של רצון עצמאי. לאדם יש כושר החלטה וחופש בחירה לגבי מעשיו והאפשרות לשלוט בהם, ובכך לקבוע, במידת מה, את מהלך חייו. בחירותיו אינן מוכתבות בידי סיבתיות דטרמיניסטית ואף לא על ידי הגורל, או כוחות עליונים.

בניגוד לרעיון הבחירה החופשית עומדת ההשקפה הדטרמיניסטית, הרואה סיבה טבעית או על טבעית, לכל מאורע והעדפה. גורלו של האדם נשלט על ידי כוח חיצוני, עליון, אלוהי או טבעי, אשר קובע באופן מוחלט את התנהגותו וגורלו בחייו, ולפרט אין אפשרות לשנות עובדה זו.

בעלי שתי הדעות ימצאו צידוק לתפיסתם בסיפור הפתיחה, האמירה של רבי עקיבא "הכל צפוי והרשות נתונה" זכתה למלוא ההתפתלויות שלא מצליחות לפתור את הסתירה שבה. כולנו חיים עם ההרגשה הברורה שיש לנו רצון חופשי, ומניחים שכל אחד יכול היה להתנהג אחרת מכפי שהתנהג בסיטואציה נתונה.

"שער נא בנפשך שהאבן חושבת בשעה שהיא ממשיכה לנוע, והיא יודעת שהיא ממשיכה לנוע, והיא יודעת שהיא שואפת להתמיד בתנועה ככל האפשר. אבן זו, מכיוון שהיא יודעת את עצמה בלבד כבעלת שאיפה, ובשום פנים אינה אדישה לה, תהיה מאמינה, בלא ספק, שהיא בת-חורין גמורה ושהיא מתמידה בתנועתה רק משום שהיא רוצה בכך ולא משום סיבה אחרת." (ברוך שפינוזה, איגרות, עמ' 228). דהיינו הבחירה החופשית הינה אשליה, כמו אשליית האבן שעפה באוויר, משום שהאדם כפוף לחוקי הטבע.

כולנו נסכים כי האדם כפוף לחוקי הטבע. מבנהו הגנטי, מבנהו הנפשי, הסביבה בה הוא חי, ועוד, אכן אינם בשליטת האדם, אך אלו הם רק נתוני הפתיחה. מה שהאדם בוחר לעשות בחיים בכלל ובכל סיטואציה בפרט, נובע באמת מרצונו החופשי, ולכן עליו גם לתת דין וחשבון על מעשיו. האדם חי במכלול של מצבים הכפויים עליו, אך הוא בן חורין לבחור את התגובה שלו למצבים השונים. התגובה איננה צפויה מראש והיא נותרת תמיד ביד האדם, וכל הנתונים השונים אינם יכולים להוליד בו תגובה הכרחית. אחד העקרונות העומדים בבסיס התפיסה ההומניסטית הוא שאדם נתבע על מעשיו ונדרש לתת עליהם דין וחשבון. עקרון זה מבוסס על אחריותו של האדם על מעשיו ובחירתו החופשית בהם.

לעומת התפיסה ההומניסטית התפיסה הדתית היא "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" (משלי, יט, כא). אדם יכול לחשוב ולתכנן את מהלכיו, אך בסופו של דבר התוכנית האלוהית היא היוצאת לפועל. כלומר מוטלות מגבלות על יכולת האדם לקבוע את עתידו, אמנם הרשות נתונה. אך עתידו של האדם איננו תוצר של מעשיו בלבד, אלא מוכתב גם על ידי כוחות על טבעיים. האמירה של רבי עקיבא "הכל צפוי והרשות נתונה" זכתה למלוא ההתפתלויות שלא מצליחות לפתור את הסתירה שבה. כולנו חיים עם ההרגשה הברורה שיש לנו רצון חופשי, ומניחים שכל אחד יכול היה להתנהג אחרת מכפי שהתנהג בסיטואציה נתונה.

פרשת ניצבים (דברים, כ"ט) נאום משה לעם, לפני מותו, מציגה בפני האדם, בין היתר, את זכות הבחירה: בחרת בטוב או בחרת ברע, בחרת בטוב-בחרת בחיים, בחרת ברע-בחרת במוות.

בפרשה גם נאמר, בשני פסוקים: "לא בשמים היא..." ו"לא מעבר לים היא...".
 "לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה" (דב' כט יב).
 בלשונו של משה רבנו, נקודת המבט של השמים היא נקודת המבט האלוהית, כחילונו והומניסט מבינתי ההכרעה המעשית בכל שאלה, היא לא "בשמים", או בידי נביא כלשהו, או במי שמתיימר לדבר בשם אלוהים, אלא בידינו, בידינו הרשות, בידינו הסמכות, בידינו האחריות.
 האחריות היא בידי כל אדם, בעצמו: "ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה" (יג). מותר להגיע להכרעה מעשית ומחייבת בלי להזדקק לחכמה ש"מעבר לים". ההכרעה בידינו, לא בידי "חכמי הדור הרחוקים", בלשון הפרשה.
 אלה בציוויים להתנהגות של בני האדם: "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו" (יד).

עבור יהודי חילוני, והומניסט, הטוב הוא אמונה במרכזיות האדם, בזכויותיו, בחירותו ומחויבותו לכללי צדק. הטוב הוא גם בחופש לבחור לעצמו את דרכי ההגשמה של יהודיותו, שהיא אמונה ביהדות כתרבות רבת תרבויות חילוניות ודתיות. המצפן של היהודיות החילונית והומניסטית הוא ההומניזם. לא בכדי המילה מצפן והמילה מצפון הן מאותו שורש.
 איבר החישה של ה"כאב" הרוחני הוא מה שאנחנו מכנים 'מצפון', ה"כאב" מתבטא ברגשי האשמה שיש לנו אם פעלנו בניגוד אליו, וכדי שנוכל להיות בעלי מצפון, עם רגשי האשמה הנלווים, חייבים גם לחיות עם ההרגשה שיש לנו בחירה חופשית.

שאלת הבחירה החופשית עתיקה היא כימי האדם. בספרו "מנוס מחופש", מביא אריך פרום את סיפור אדם וחווה כייצוג של יחסו הבסיסי של האדם לחופש. כך כותב פרום: "אדם וחווה חיים בגן עדן בהרמוניה מוחלטת זה עם זה ועם הטבע, חייהם שלווים ואין הם חייבים לעבוד. אין בחירה, אין חופש, אין גם מחשבה. על אדם נאסר לאכול מפרי עץ הדעת. הוא מפר את צו אלוהים, הוא יוצא ממצב ההרמוניה שלו עם הטבע, בלא להתעלות עליו. מנקודת מבטה של הכנסייה שייצגה את הסמכות, זהו חטא. אך מנקודת מבטו של האדם, זוהי תחילתו של החופש האנושי". אך במשך חייו האדם, בחלק ניכר מהמקרים מפחד מהחופש ומחפש מנוס מהחופש.

כדי להשיג חירות, עלינו להילחם ללא הרף נגד האופן שבו החברה מנסה להשליט עלינו משמעת של קונפורמיזם או נגד תנאי חיינו הכופים עלינו התנהגות מסוימת, אל לנו לפחד מחופש הבחירה, רס"ל עדן לא פחדה.